

СУЧАСНІ АСПЕКТИ ЛЮДИНОМІРНОСТІ В РОЗВИТКУ ПОСТНЕКЛАСИЧНОЇ НАУКИ

О.М. Рубанець

*кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут»*

У статті розглядається еволюція представлення людиномірних систем в постнекласичній науці. Досліджується представлення форм присутності людини у сфері знання. Розкривається еволюція від представлення людини як частини, складової системи до представлення її когнітивних особливостей в теорії і практиці управління.

Ключові слова: людиномірні системи, людиномірність, сфера знання, інформаційне суспільство.

Актуальність дослідження людиномірних систем в контексті нестабільності, ризиків зумовлена зростанням потреб управління і формування стратегій розвитку. Перехід до глобального інформаційного суспільства акцентуалізує роль інформації та знання. На сучасному етапі Болонського процесу Європа розглядає себе як суспільство знання [14,10]. Курс України на європейську інтеграцію вимагає дослідження тих аспектів людиномірності, які пов'язані з трансформаціями у виробництві знання та способах його репрезентації та застосування.

Постановка проблеми. В статті здійснюється розгляд представлень людиномірності в сфері знання. Це виявляє сучасні можливості науки в осягненні природи систем, пов'язаних з діяльністю людини, а також характеризує розширення потенціалу створених у сфері знання інструментів для розв'язання задач управління.

Виділення між рівнем парадигм, які діють в науці, та онтологічними формами існування систем, що включають в себе людину та залежать від неї, рівня сфери знання та його виробництва дозволяє ввести в сферу філософії науки недосліджені раніше прояви людиномірності, значення яких зростає в переході до суспільства знання.

Наукова новизна. Новим є підхід до розкриття людиномірності в науці через вивчення форм представлення людиномірних систем в сфері знання, розгляд еволюції цих форм від об'єктних до суб'єктних, розкриття когнітивних аспектів суб'єкта, людського виміру системи як прояву її людиномірності, постановка питання про значення когнітивного виміру суб'єкта і врахування ролі людської реальності для розв'язання задач управління в становленні суспільства знання.

Метою дослідження є виявлення основних форм представлення людиномірних систем у сфері знання, дослідження сучасних аспектів представлення людиномірності у сфері знання,

які визначають інструментарій для розвитку можливостей суб'єкта в управлінні системами, створюючи підґрунтя для зростання ролі людського виміру у розвитку системи.

Задачи дослідження: дослідження складної і цілеспрямованої системи як форми представлення людиномірних систем в постнеокласичній науці; дослідження сучасних когнітивних аспектів представлення людиномірних систем, розкриття значення формування суб'єктних проявів когнітивного виміру людиномірності.

Ступінь дослідження проблеми. Людиномірність є визнання людини мірою світу предметної діяльності (М.К.Петров, 1976) [8, 28]. З 1989 р. з статті В.С.Степіна «Наукове пізнання і цінності техногенної цивілізації» вона стає характеристикою певних систем. Розуміння цих систем як об'єктів науки, визнання особливого статусу людини в цих системах (в «людиновимірних системах «людина і неживі об'єкти знаходяться не в розриві, протистоянні та різній пріоритетності... а в єдності» [5,16]) сьогодні є принциповим. Погляд на системи, що здійснюють саморегуляцію та саморозвиток, поєднується з розумінням їх як об'єктивно існуючих [10,107-130]. Це – погляд на реальність в її об'єктивному процесному вимірі. Людиномірність розглядається як форма подолання опозиції суб'єкта та об'єкта. В онтоко-онтологічному подоланні, що передбачає «увідповіднення життя частини життю цілого як єдності проявів людського буття і буття як субстанції» [7,76] тема суб'єкта виходить за межі людини і людського. Основним стає поняття оновлення і тотальності, визначення джерела самодетермінації і саморуху.

В гносеологічно-онтологічному подоланні опозиції суб'єкта і об'єкта важливим стає відхід від суб'єкта, що «живе» не в світі, а в логосі» [9,145] і надання більшого

значення людині як одному з компонентів світу. Людиномірність постає не як втрата суб'єкта, а як поява нового особливого виміру, в дослідженні якого акцент переміщується з пізнавальних процедур на результати. Разом з тим, людиномірність є заданням «міри і ступеню включення людської присутності в науковому пізнанні без втрати статусу науковості» [2,7]. Отже, людиномірність як прояв того, мірою чого є людина (людиномірні системи як об'єкти дослідження постнекласичної науки, колективна ірраціоналізація наукового досвіду тощо), з іншого – це «людиномірна тотальність» [6], в якій самодетермінація, тотальність та її внутрішній механізм – сизигія, тобто «увідповіднення, що ніколи не припиняється, взаємне пристосування, «підгонка» компонентів тотальності, що змінюються, один до одного» [4,41].

В розкритті постнекласичної концепції людиномірності важливим є витлумачення суб'єкта як спостерігача. «Неважко помітити, що «людиномірність» (або ж «людиномірність»...) ще має на увазі деякий зовнішній фактор («незалежного спостерігача»), який задає міру/розмірність людського чи нелюдського розуміння системи, а положення про «людиномірність» такого спостерігача вже не передбачає» [11,12]. Людиномірність постає як туга за реальністю – справжньою людською присутністю, справжньою свободою і справжнім буттям. З людиномірністю пов'язують й нові прояви сизигійної діяльності, єдності самоспричинення і самоформування [4,101], і зростання значення теми людини в протиставленні відкритої раціональності, що спирається на критичний аналіз цілей діяльності, закритій – формальній раціональності або цілераціональності [13,50]. В сучасних умовах важливим проявом людиномірності науки стає розгляд її зв'язку з національною ідеєю (В.Кремінь).

Зростання запиту на застосування знання як фактору, що визначає якісно нову природу людиномірності, підготовлене тими трансформаціями в сфері знання, які можна визначити як подолання інтенції на абстрактне пізнання об'єкта. Це означає формування інтенції на такий розвиток сфери знання, який спрямований на розв'язання насущних проблем реального життя людини і суспільства. Саме ці тенденції є надзвичайно малодослідженими. Представлення як шлях до формальної теорії стає концептуальним виразом людиномірності у вигляді цілеспрямованої системи. Фундаментальна спроба визначення основних понять, пов'язаних з поведінкою людини, веде до «класифікацій, оснований на загальних властивостях продукування, які дозволяють нам визначити поняття функції цілеспрямованості і цілепокладання з усією строгістю, що пред'являється до визначення понять у фізичних науках» [1,23]. Введен-

ня в розгляд властивостей, які характеризують, насамперед, людину – цілеспрямованості, цілепокладання – розглядається в межах «розв'язання питання про припустимість наукового використання таких термінів» [1,23]. В роботі Р.Акоффа та Д.Емері ці характеристики людиномірності стають елементами розробки представлення системи. Переключення уваги саме на систему та її об'єктивні прояви стає помітним в порівнянні з сучасним математичним методом, який використовується синергетичним підходом, а саме – з теорією динамічних систем. Динамічна система складається з двох частин: поняття стану (суттєвої інформації про систему) і динаміки (правил, що описують еволюцію системи у часі). Сьогодні існує значна кількість представлень систем, в тому числі біонічних систем, нейрокібернетичних систем, систем, доповнених фактором часу і функціональними зв'язками (теорія автоматичного управління А.Кухтенко) тощо.

Іншим важливим представленням людиномірної системи стає представлення підприємства як складної системи. Складність постає як надзвичайно велика кількість показників, які є проявом і результатом діяльності системи. Розробка формального представлення складної системи була пов'язана із застосуванням математичних методів в економіці. Сьогодні підприємство розглядається як відкрита система, яка відрізняється своєю здатністю цілеспрямовано регулювати свої відносини із зовнішнім середовищем, складне соціальне утворення, яке має технологічні, економічні і соціальні цілі [12,108-111].

Введення в теорію дослідження операцій систем, в яких остаточне прийняття рішення покладається на людину, змусило ввести в представлення системи питань суб'єктивної вірогідності та корисності, досліджувати проблему невизначеності та її зв'язку із структурою суб'єктивної вірогідності. Теорія корисності для прийняття рішень фон Неймана і Моргенштерна постулює ряд аксіом, використовуючи тільки об'єктивні вірогідності. Школа з статистики і прийняття рішень (Маршак, Чернов, Рубін) використовує суб'єктивну вірогідність як інструмент для розв'язання задач прийняття рішень.

Таким чином, в сфері знання відбувався розвиток представлення людиномірності як характеристики системи. Здійснення вибору також перетворюється в певне представлення – представлення системи підготовки й прийняття рішення. В теорії прийняття рішень була досягнута формалізація і введення в представлення факторів, що харак-

теризували суб'єктивний досвід людини, яка, здійснюючи рекомендації теорії, мала перетворитись на особу, що приймає рішення.

Потрібно також враховувати, що представлення людиномірних систем не тільки несуть основну інформацію про людиномірність, що втілена в самому представленні, а й те, що розробка таких представлень є процесом створення в знанні інструментів для розв'язання задач управління і є суттєво креативним. Креативність його полягає в досягненні практичного результату. Причому саме представлення, процес його творення і досягнутий результат є в багатьох випадках основним продуктом. Так, узагальнене представлення систем управління є такою створеною у знанні конструкцією, яка працює, переробляючи інформацію і знання, і дозволяє досягати на цій основі кожного разу певного конкретного результату.

В сучасних дослідженнях антропологічного виміру людиномірність часто постає як слабкість системи, як прояв недосконалості людини. Фактично відбувається послаблення суб'єктивних вимірів людини: суб'єкт перетворюється на свідка. Людиномірність розглядається як ефект дії зовнішніх свідку сил, що вказують на його онтологічний чи, скоріш надонтологічний статус.

Перехід до суспільства знання, курс на європейську інтеграцію в умовах формування єдиного науково-освітнього простору, в яких Європа визначає себе як суспільство знання, висуває вимоги до якісного перетворення людиномірності з людської реальності, пов'язаної з присутністю людини і невизначеністю, породженою цією присутністю, на цілеспрямованого суб'єкта. В сьогоденні умовах, коли розробляється і впроваджується модель організації, що навчається, потрібно звернути увагу на те, що перетворення людини в суб'єкта фактично визначає майбутні системи, формулюючи її місію, стратегію тощо.

Сьогодні актуальним стає переосмислення понять «суб'єктність», «суб'єкт» та «людська реальність». Суб'єктність як характеристика людиномірної системи ще не означає прорив у майбутнє. В літературі взагалі фіксують суб'єктність без суб'єкта. До цього часу суб'єкт фактично «зливався» з системою і усі представлення, навіть прийняття рішень чи інших дій, «розчиняли» його в системі підготовки і прийняття рішень. Виокремлення суб'єкту важливе, тому що воно не просто відрізняє людину від системи чи вказує на її слабкість, а акцентує значення людського потенціалу у визнанні майбутнього системи, її перспектив і шляхів досягнення. Суб'єкт – це справжнє багатство людиномірної системи, що визначає потенціал креативу майбутнього. В сучасних стратегіях управління впровадження інноваційних процесів акцентується увага на зміні поведінкової парадигми

«економічної людини» [3,107]. В методах побудови організацій, що здійснюють процес самонавчання, акцентуються когнітивні аспекти діяльності суб'єктів. Значення когнітивних аспектів, що визначають суб'єктний вимір людиномірності, починає усвідомлюватись все більш чітко.

В умовах інформаційного суспільства, що розвивається, відбувається перенесення акценту на процес виробництва знання, проведення досліджень (наукових, аналітичних, експертних тощо) та використання їх результатів для функціонування людиномірної системи на навчання. Виробництво знання та його застосування стає основою формування нового типу суб'єктів, які не тільки розв'язують проблеми, визначають перспективи розвитку системи, а й активно формують суспільні простори.

В нових реаліях абсолютизація функції суб'єкта в людиномірних системах може привести до втрати значення людського виміру. Людський вимір пов'язується з визначенням смислу. Наявність людини є важливою для прийняття відповідальності, визначення обмеженості причинної цілераціональності і важливості визнання і встановлення смислу та наслідків дії, що відбувається, для людини і суспільства. Втрата людського виміру означає підкорення людини системі, що в сучасній практиці перетворюється на безжалісне вичерпання людських ресурсів. Діалектика людини і суб'єкта полягає в тому, що нарощування інтелектуального потенціалу поєднане з установкою на розвиток цілісної людини. Сьогодні антропологічний «поворот» розглядається в контексті розвічування міфу про суб'єкт та суб'єктивність. В когнітивному підході суб'єкт, формуючи представлення складних та цілеспрямованих систем і перетворюючи їх в об'єкти наукових досліджень, створює передумови для переходу суб'єкта пізнання в суб'єкт управління.

Висновки. З утвердженням когнітивного підходу, що позначилось на фактичному рівні наукових досліджень, пов'язане перетворення розробки представлень складних і цілеспрямованих систем в когнітивно-процедурну, реалізовану в структурі виробництва знання, частину методологічної культури, що привело до розвитку суб'єктного виміру. Йдеться про перетворення суб'єкта пізнання в суб'єкт управління, появу нових механізмів використання знання в розвитку систем і трансформацію самої сфери знання, формування її орієнтованості на цей розвиток.

Значення суб'єктного виміру людиномірних систем визначає перехід від внутріш-

ньої для науки ситуації наукового пізнання до розвитку систем на основі виробництва знання. Виділення між рівнем парадигм, що визначає методологічну культуру, і рівнем онтологічного існування систем рівня сфери знання дозволяє розкрити значення когнітивних аспектів людиномірності. Дослідження людиномірності в сфері знання виявляє перехід від розуміння її як людської реальності, пов'язаної з присутністю людини в системі як цілісності, до креативу в сфері знання представлень, які забезпечують інструментарій для реалізації людиною функції

суб'єкта в розв'язанні задач управління. Це відкриває перспективи подальшого розвитку креативу в сфері знання для формування нового образу людиномірності, який відповідає становленню сучасних суб'єктів, що відкривають горизонти майбутнього розвитку системи і шляхи його досягнення. Перспективи вивчення представлень людиномірності в сфері знання пов'язані із зростанням значення розвитку виробництва знання в становленні суспільства знання.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Акофф Р., Эмери Ф.* О целеустремленных системах / Пер. с англ. – М., 1974. – С. 23.
2. *Аршинов В.И., Киященко Л.П., Тищенко П.Д.* Вопрос о «человекомерности» и трансформации в науке // Синергетика человекомерной реальности. Философия науки. Вып. 8. – Рос. ак. наук. Ин-т философии – М., 2002. – С. 7.
3. *Бородин В., Бородина О.* Стратегия развития предприятия, инновационные приоритеты // Проблемы теории и практики управления. – 2005. – № 6 – С. 107.
4. *Кизима В.В.* Тоталлогия (философия обновления) – К.: Издатель ПАРАПАН, 2005. – С. 101.
5. *Кизима В.В.* Постнеклассические исследования в Украине // Totallogy/ Постнекласичні дослідження (дев'ятий випуск – К., 2003. – С. 16.
6. *Кизима В.В.* Человекомировая тотальность. Постнеклассический манифест – К., 1993.
7. *Кізіна В.В.* Сизигійна раціональність (єдність причинних дій і метапричинних впливів) // Totallogy. Постнекласичні дослідження (дев'ятий випуск) – К., 2003 – С. 76.
8. *Петров М.К.* Человекоразмерность и мир предметной деятельности // Человек-2003. – № 1. – С. 28.
9. *Свирский Я.Н.* Свидетель знания (К вопросу о «человекомерности» в науке // Синергетика человекомерной реальности. Философия науки. – Вип. 8. – Рос. ак. наук. Ин-т философии – М., 2002. – С. 145.
10. *Степин В.С.* Синергетика и системный анализ // Синергетическая парадигма. Когнитивно-коммуникативные стратегии современного научного познания – М.: Прогресс – Традиция, 2004. – С. 107-130.
11. *Тютюнник Ю.Г.* Становление и развитие постнеклассического ландшафтоведения // Totallogy. Постнекласичні дослідження (тринадцятий випуск) – К., 2005. – С. 12.
12. *Хазан М.* Предприятие как открытая система // Проблемы теории и практики управления – 2005 - №3 – С. 108, 111.
13. *Швырев В.С.* Рациональность как ценность культуры: традиция и современность – М.: Прогресс-Традиция, 2003. – С. 50.
14. *Tuning Educational Structures in Europe* || Universities contribution to the Bologna Process Ed by Y.Gonzales, R. Wagenaar. 2005 University of Deusto. University of Groningen <http://tuning.unideusto.org/tuningeu>. – P.10.

Стаття надійшла до редакції 18.05.2007 р.

